

Войцік, Галіна
“Зоська Верас”
(сэрыя “Партрэты Віленчукоў”)
Вільня, 2002

рэдактар Алег Мінкін
макет і вёрстка Святлана Шарэйка

Віленскі цэнтар грамадзкіх ініцыятываў
“Дэмакратыя для Беларусі”
2001 Vilnius, a/d 1021, Lithuania

Наклад 100

Ryib

Газета
беларуса ў
Літве

Lietuvos
gūdu
laikraštis

www.runbel.lt

Адресс фірмадея: 2000 Vilnius,
Avin 1021, Lithuania
Telf: 216 11 62 761 62 24
Duese: 242 38 02
Email: editor@runbel.lt

Землякі! Падтрымайце адзінкую у Літве беларускую газету!

- Культура
- Асьвета
- Гісторыя
- Мастацтва
- Літаратура
- Грамадзянская
й палітычная
- Дзеянасць
- Падтрымка
- Выходзіць
адні раз на тиждень
- Нааш пачасінны інадзес -
Конгр. падлікі -
12 літаў
на год

Зоська Верас (Людвіка Сівіцкая-Войцік), старэйшая нашая пісьменьніца й актыўная дзеячка на ніве беларускага атраджэння першай паловы XX ст., пражыла доўгае жыццё (1892 – 1991). Зь сярэдзіны 60-х гг. зноў узяла рупны ўдзел у беларускім культурным і грамадзкім жыцці. Ведаючы асабіста многіх выдатных прадстаўнікоў папярэдняй, магутнай хвалі беларускага атраджэння й валодаючы фэнамэнальнай памяццю й працаздольнасцю, Зоська Верас вельмі плённа паўплывала на стаўленьне ў развіцці навачаснага агаджэнскага руху ў Беларусі.

Выданье 3-яе, дапоўненое

Сэрыя "Партрэты віленчукоў"

"Лявон Луцкевіч", 1999, 2000

"Аляксандар Коўш", 1999

"Зоська Верас", 1999, 2002

"Аляксандар Уласаў", 2000, 2001

"Пётра Сергіевіч", 2000

"Янка Шутовіч", 2000

"Канстанцін Галкоўскі", 2001

"Станіслаў Станкевіч", 2001

"Барыс Кіт", 2001

"Марыян Пецюковіч", 2001

"Адам Станкевіч", 2002

"Антон Антановіч", 2002

Беларуская кнігі

Разнастайная тэматыка, ніzkія кошты.

Кнігарня «Draugystė»

Gedimino pr. 2, Vilnius

Даведкі: **261-62-24, 242-38-02**

*Больш чым цялеснай быває съмерці -
душой умерці...*

Гэтая радкі зь верша “Я не баюся” Зоська Верас (Людвікі Сівіцкай-Войцік) ёсьць ня проста слова, не дэклірацыя, – гэта крэда ўсяго ейнага жыцця. Можна было толькі дзівіцца, адкуль у гэтай невялічкага росту, хударлявой жанчыне столькі сілы волі, упэўненасці ў tym, што яна робіць патрэбнае людзям, Беларусі. Напрацягу свайго доўгага жыцця – а пражыла яна бязмала 100 гадоў – Зоська Верас ніколі не здраджвала ідэалам сваёй маладосьці, ейная душа была заўсёды съветная й была сапраўднаю крыніцай для тых, хто хацеў даведацца нечага пра беларускае адроджэнне пачатку стагодзьдзя.

Людвіка Сівіцкая нарадзілася 30 верасьня 1892 г. у мястэчку Меджыбуц ва Украіне, дзе служыў ейны бацька, афіцэр царскай арміі Антон Сівіцкі. Ён і маці Людвікі Эмілія з дому Сагоўская абое паходзілі з Горадзеншчыны, бацька – з самой Гародні, маці – з Сакольскага павету (цяпер Польшча). Сям'я была, як і іншыя шляхецкія сем'і, спалянізаваная. Дома гаварылі па-польску. Зрэшты, бацька Эміліі Людвік Сагоўскі, каторы меў невялікі фальварак Альхойнікі, добра ведаў беларускую мову ды карыстаўся ёю ў гутарках зь сялянамі. І Антон Сівіцкі не ўважаў сябе за паляка й заўсёды папраўляў, калі нехта яго так называў: “Я – ліцьвін”, “ліцьвін” у сэнсе “грамадзянін Вялікага Княства Літоўскага”. Аднак толькі ягоная дачка Людвіка па-сапраўднаму вярнулася да сваіх ка-

ранёй, зразумела, что яна ёсьць беларуска.

На фармаваньне съветапогляду ў літаратурнага густу дачкі Антон Сівіцкі меў вялікі ўплыў. Ён сам шмат чытаў, любіў паэзію, ягонымі ўлюбёнымі паэтамі былі А. Міцкевіч і У. Сыракомля. Да сёньня з калісці вялікай бібліятэкі бацькі захаваліся два томікі: “Дзеяды” А. Міцкевіча, выдадзены ў Парыжы ў 1844 г., і томік твораў У. Сыракомлі. Антон Сівіцкі часта браў сваю Людку – так называлі Людвіку дома – на шпациры, ці то ў Меджыбужы, ці ў Горадні, ці Кіеве. А пасля прасіў взяўчынку апісаць свае ўражаньні. Так фармавалася будучая пісьменьніца.

Людвіка спачатку вучылася ў Кіеве, у прыватнай Ганклёвой школе. У школе былі розныя гурткі: фатаграфіі, прыроды, літаратуры. Вучаніцы выдавалі свой рукагісны часопіс “Подснежник” – у ім Людвіка памяшчала свае першыя літаратурныя практиканьні. Пасля раптоўнай съмерці бацькі маці ў дачка вярнулася ў Горадню. Людвіка працягвала вучобу ў прыватнай гімназіі. Як сірата па афіцэру царскай арміі ў “дваранка” паводле паходжаньня, яна мела права вучыцца бясплатна ў Інстытуце высакародных паненак, але адмовілася ад гэтага прывілею, уважаючы, што там няма свабоды думак і дзеяньяў.

Эмілія і Антон Сівіцкія. 1891 г.

цыяцьцяй беларусістай Літвы арганізавала канфэрэнцыю, прысьвечаную пісьменьніцы, выставу ейных твораў, рукапісаў, фатаграфіяў. Была прынятая пастанова што трэбы гады арганізоўваць “Чытальні Зоські Верас”, агнак нічога не было зробленага.

Сёлета споўнілася 110 гадоў з дня нараджэння Зоські Верас, беларускай пісьменьніцы, грамадзкай дзеячкі, чалавека, які заўсёды быў гатовы падзяліцца сваімі ведамі, архівамі, успамінамі з тымі, хто цікавіўся беларускай літаратурай, гісторыяй. Яе не забылі. Беларускі мастак Вячка Целеш з Рыгі зрабіў для Гудзевіцкага музею, якому ў сёейчас памагала сваімі парадамі пісьменьніца, партрэт Зоські Верас. 7 нумар выдаванага ў Маладэчне часопісу “Куфэрак Віленшчыны”, галоўны рэдактар якога Міхась Казлоўскі не аднаго разу бываў у “Лясной хатцы”, прысьвечены жыцьцю ў творчасці Зоські Верас. Асацыяція беларусістай Літвы арганізуе сёлета ў каstryчніку канфэрэнцыю ў гонар беларускіх літаратараў-юбіляраў 2002 г., тых, чые дзеяньні звязаны з нашым горадам: Купалу – 120, Коласу – 120, З. Верас – 110, М. Танку – 90.

Зоська Верас жыве ў памяці тых, хто наведаваў яе ці лістаўся зь ёю.

Такой яна нам запомнілася. 1981 г.

Памерла Зоська Верас 8 кастрычніка 1991 г. Вільня бачыла некалькі ўрачыстых паходвінаў беларускіх дзеячоў: Казіміра Свяяка, Ядвігіна Ш., Францішака Аляхновіча. Але паходвіны Зоські Верас сталі сапраўднай маніфестацыяй беларушчыны ў Вільні. Сабраўся тлум людзей: сваякі, знаёмыя, праdstаўнікі паўсталых тады ў Вільні беларускіх суполак “Сябрына” й ТБК, Асацыяцыі беларусістаў Літвы. Зь Менску прыехалі пісьменнікі, навукоўцы, мастакі. Было шмат моладзі з Горадні, Маладэчна, Берасьця, Менску. Калі выносілі труну з Палацу рытуальных паслугаў на вул. Оланду, моладзь стаяла абапал ходніка зь бел-чырвона-белымі сцягамі – сцягамі БНР, гістарычны акт якой нябошчыца падпісвала ў 1918 г. Хавалі Зоську Верас на могілках у Панарах побач з магіламі маці, мужа й сына. Наг сувязай магілай, пакрытаі гарой кветак і вянкоў, маліўся кс. Чарняўскі.

Цяпер на гэтых могілках стаіць сціплы помнік з чорнага граніту, а на ім выбітыя прозьвішчы й даты ўсіх там паходвіных. Магілу наведаваюць сваякі й вучні Віленскай сярэдняй школы ўмія. Ф. Скарыны.

З нагоды съмерці Зоські Верас у літоўскай і беларускай прэсе з'явіліся сціплыя нэкрапёгі. “Звязда” зъмясьціла 12 кастрычніка хвалюючыя радкі: “Вільня пабяднела для беларусаў. У ёй не стала Зоські Верас... А нам усім здавалася, што мудры лёс падараваў ёй вечнасць. Спецыяльна пакінуў беларусам гэтага памятлівага экспурсавода ў эпоху нашага мінулага рамантычнага адраджэння. У часы, калі нацыянальная свядомасць была страшнным крыміналам, яе маленская “лясная хатка” ў Вільні прыцягвала як неафіцыйны музей беларушчыны. І сцежка ў яго не зарастала”.

Лісты да З. Верас пераходзяцца ў Менску, у Літаратурным музее-архіве. У сямейным жа архіве асталіся арыгіналы лістоў І. Луцкевіча, А. Уласава, В. Ластоўскага, Ф. Шантыра, А. Войціка, рэзункі У. Галубка.

У 1992 г., на 100-годзьдзе Зоські Верас, катэдра беларусістыкі Віленскага педагогічнага ўніверситету разам з Аса-

Л. Сівіцкая зь сябрамі ГГБМ. 1911 г.

Ужо ў гімназіі далучылася да беларускага руху. Гімназісты арганізавалі Горадзенскі гурток беларускай моладзі, мэтай якога была, пэрфадусім, самаадукцыя: вывучэнье мовы, гісторыі, звычаяў сваіго краю. Гурткоўцы ладзілі вечарыны, ставілі п'есы (напрыклад, “Моднага шляхцюка” К. Каганца), езьдзілі з п'есамі на вёску. Сяляне да маладых актораў адносіліся вельмі прыхільна, пазычалі ім аўтэнтычныя касцюмы з бабуліных скрыняў. Гледачы чулі агарарадзкіх паненак і панічоў родную мову, на якой гаварылі штодня, вучыліся не цурацца яе.

Хутка Людвіка, каторая была бібліятэкаршаю ГГБМ, навязала лучнасць з “Нашай Нівай”, выпісвала для бібліятэкі газету ды кніжкі, сама пісала вершы ў газету (першы зь іх быў надрукаваны ў 1911 г. пад псэўданімам “Мірко”). Яна ліставалася з нашаніцамі І. Луцкевічам, В. Ластоўскім, А. Уласавым. У 1912 г., вяртаючыся дамоў зь Пецярбургу, куды Людвіка езьдзіла на кансультацыю да прафэсара-лярынголяга (у яе ўжо тады пачаліся праблемы са слыхам), – яна коротка затрымалася ў Вільні і ўпершыню пераступіла парог рэдакцыі “Нашай Нівы”. А. Уласаў памог ёй зьняць футра, глянуў і сказаў сваім глыбокім басам: “Мы думалі, што гэта паважная асoba, а гэта ж – дзіцё!” Але гэтае “дзіцё” добра

ведала, чаго хоча, і рабіла сваю справу. Калі пасьля заканчэння гімназіі Людвіка паехала ў Варшаву на курсы агародніцтва ѹ садаводства, В. Ластоўскі працягваў ліставацца зь ёй, падтрымліваў ідэю арганізацыі Варшаўскага беларускага гуртка. (У гэтых гуртак, між іншым, увайшлі Гальяш Леўчык і Рамуальд Зімніцкі).

Курсы Людвіка Сівіцкая закончыла перад самым пачаткам I Сусветнай вайны. Яна мела ся ехаць на практыку ў маёнтак Лябёдка, што належыў да Л. Іваноўскага, бацькі беларускага грамадзка-палітычнага дзеяча Вацлава Іваноўскага, літоўскага вучонага-заоляга Тадаса Іванаўскага ды дзеяча польскай сацыялістычнай партыі Ежага Іваноўскага. Вайна аднак перакрэсліла ўсе пляны выпускніцы курсаў: фронт падышоў пад самыя Альхонікі, і Людвіка з маці, уцякаючы ад вайны, апынулася ў Менску.

Менск тады быў прыфрантавым горадам, ягонае насельніцтва значна павялічылася за кошт уцекачоў. Унезабаўе А. Уласаў, спаткаўшы яе, сказаў: “О, панна Людвіка, як добра, што Вы тут. Ёсьць столькі работы!” Так Людвіка апынулася ў самай гушчы беларускага жыцця. Яна працавала ў Камітэце Таварыства помачы ахвярам вайны. Менскі агдзел Таварыства быў створаны ў ліпені 1915 г. Агдзел адкрыў дзіцячы прытулак у раёне Камароўкі ў Залатой горкі, начлеж-

Г. Леўчык і Л. Сівіцкая.
Варшава, 1913 г.

пацікавіўся ніхто з маладзе́йшых. Яны пачалі зьбіраць матар’ялы аб Віленскай Беларускай Гімназіі. Ім прыслалі свае ўспаміны былыя абласльвэнты гімназіі М. Скурка-Маслоўская, М. Пецюковіч, Я. Шутовіч, Я. Багдановіч, С. Паўловіч, прыслалі фатаграфіі, пасъвежаныні аб “матуры” ці заканчэнні клясы. З гэтых матар’ялаў паўстаў альбом ВБГ – першая спроба захаваць гісторыю нашай славутай навучальнай установы.

З. Верас наведавалі многія віленчукі-беларусы: М. Маслоўская, Ж. Казлоўская, З. Каўшанка, Я. Шутовіч, Я. Багдановіч, А. Клімовіч, П. Сергіевіч, а пасьля ўсе маладзе́йшыя: Х. Балаховіч, А. Аблажэй, В. Стэх, М. Санько, Я. Мятлеўскі ды інш. Тут, у “Лясной хатцы”, ўзынікла ідэя стварыць першую ў Літве беларускую арганізацыю, і назоў ёй быў прыдуманы “Сябрына”. Клуб аматараў народнай творчасці пад гэтай назвай быў зарэгістраваны ў 1988 г., на ягоных першых запрашэннях быў надрукаваны верш З. Верас “Я не баюся жыцьцёвой буры”.

У тым самым 1988 г. Зосьцы Верас споўнілася 96 гадоў. Але яна па-ранейшаму была актыўная, адданая сваёй працы. Паэты С. Панізьнік, Р. Барадулін, Л. Геніюш, Д. Бічэль-Загнетава. У. Скарыйнкін і інш. прысьвячалі ёй вершы, мастакі малівалі ёйныя партрэты, тэлебачаныне здымала фільмы. Так, напрыканцы жыцця Зоська Верас дачакалася нарэшце заслужанага прызнання, хаты, праўду кажучы, ніколі не шукала ні славы, ні ўдзячнасці...

Апошняя два гады жыцця Зоські Верас былі цяжкімі, яна ўжо даўна дрэнна чула ўсе зварочваліся з пытаньнямі на пісьме. А цяпер, на 97-ым годзе сваёго жыцця, яна пачала сълепніць і паступова страціла ўсякі контакт з людзьмі ў навакольным асяродзьдзем. Увесені 1989 г. дачка зь зяцем забралі яе ў сваю гарадзкую кватэру, дзе былі ўсе выгоды ў прасьцей было выклікаць доктара. 13 траўня 1990 г. згарэла “Лясная хатка”. Ці гэта быў выпадак, ці нехта падпалиў яе, так ніхто ўсякім чынам не выясниў. Зосьцы Верас пра пажар не сказалі.

забыцьцё”. Пра больш як палавіну зь іх ніхто не адважыўся-б успомніць. А колькі такіх яшчэ ў забыцьці?

Многа ініцыятывы, настойлівасці ў клопату ў справе надання З. Верас афіцыйнага пісьменьніцкага статусу праявіл некаторыя сябры па пяру. Зь вялікай ахвотай далі ёй рэкамэндацыю дзеля ўступлення ў СП У. Караткевіч, А. Мальдзіс, А. Ліс. Многа парупіўся, каб выпаўніць усе фармальнасці ў пераадолець усе бюракратычныя бар’еры, Г. Каханоўскі, шчыра падтрымліваў гэтую справу й Н. Гілевіч.

У 1985 г. выдавецтва “Юнацтва” выпусьціла маленькі зборнічак Зоські Верас “Каласкі”. У ім сабраныя творы розных жанраў: вершы, апавяданні, лірыка-філізофскія абразкі (імпрэсіі). Уступ да зборнічка напісаў Н. Гілевіч, а кароткі біяграфічны нарыс пад назовай “Агданасць” – Я. Саламевіч. Бальшыня-ж твораў Зоські Верас і дагэтуль па раскіданая па розных, пачынаючы аг “Нашай Нівы”, беларускіх выданьнях, а “Ўспаміны” так усё ў чакаюць свайго выдаўцы.

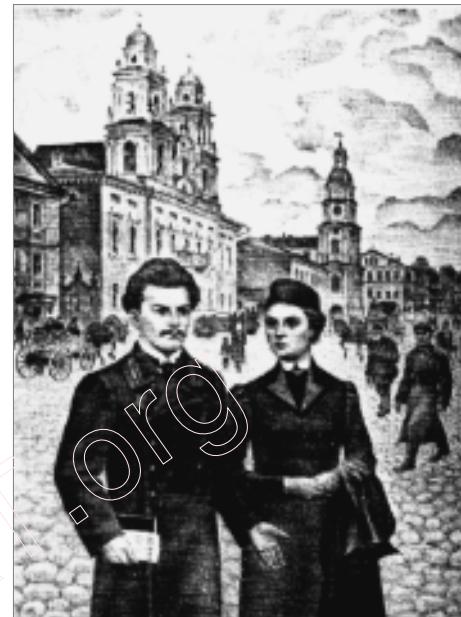
У “Лясной хатцы” бывала і шумна, і тлумна, аднак бывалі й гадзіны, калі ейная гаспадыня заставалася адна. Вось у такую гадзіну самоты яна склада чатыры радкі верша ў двух варыянтах на беларускай і польскай мове ды занатавала іх ў стары нататнік, запісы ў якім началіся яшчэ ў 1915 г. – гэта нешта накшталт дзённіка, а таксама вершы, пераклады вершаў з польскай мовы, імпрэсі (частка іх ніззе не друкавалася). Гэтыя чатыры радкі вельмі добра перадаюць настроі гаспадыні “Лясной хаткі”:

Ціхне шэлест лісця,noch ідзе,
Не варушыцца птушка нідзе...
Выступае раса – зямлі пот...

А пры мне толькі кот, чорны кот.

А пад чатырохрадкоўем прыпіска: “Чыгу (кату) 11 год. 7 V 1985 г.”

З. Верас сябравала з Надзяй Шнаркевіч, часта наведавала яе. І вось гэтыя дзінні старыя жанчыны – адна зь іх прыканаваная хваробай да ложка – узяліся за справу, якой не

М. Багдановіч і Л. Сівіцкая ў Менску.
1916 г. Мастак І. Пратасеня.

ныя прытулкі для ўцекачоў, дзінні платную стaloўку пад назовам “Беларуская хатка” – адначасна клуб беларускай інтэлігенцыі. Любвіка загадвала стaloўкай, дзіцячым прытулкам, арганізавала курсы для ўцекачоў, стварала для іх працоўныя мейсцы (ткацкія майстроўні, пража ільну).

Тады ў Менску Любвіка пазнаёмілася з многімі беларускімі дзеячамі: паэтам З. Бядуллем і ягонымі сёстрамі, з празаікам

Ядвігінам Ш. (Лявіцкім) і ягонаі дачкой Вандай, з У. Галубком, А. Смолічам, У. Фальскім і М. Багдановічам. Калі Аркадзь Смоліч пакінуў Менск, паміж Любвікай і ім распачалася шчырая сяброўская перапіска. Дзіўна, але ў сваіх развананьнях Смолічу удалося крыху зазірнуць у будучыню. Ён пісаў: “Ніхай Вам Наівышні гадае сілаў! Тое, што робіце і зрабілі Вы ў гэтыя глухі час, доўга памятаць будуць беларусы. Для будучыні гэта будзе абрэзом – сколькі можа зрабіць адзін чалавек”.

Пра Максіма Багдановіча Зоські Верас напісала цікавыя, насычаныя біяграфічнымі дэталямі ўспаміны. Напрыклад, яна ўзгадвае, што Багдановіч вельмі любіў дзяцей і шкадаваў, што дзеля сваёй хваробы ён ня можа іх мець. (Гэтыя ўспаміны пад назовам “М. Багдановіч. 5 месяцаў у Менску” друкаваліся ў “Маладосьці”). Зь менскіх часоў у архіве Л. Сівіцкай асталіся

рысункі Галубка ды маленькі цэтлік, на якім рукоў Багдановіча напісаны: “а жывем мы тут як чужыя і нічога нельга зрабіць”. Калі сівяткавалі 90-годзьдзе слыннага Максіма, дык зънялі фільм, у якім ужо далёка не маладая Людвіка (мала падобная да той прыгожай 24-гадовой дзяўчыны зь менскіх часоў) расказвала пра Багдановіча, і расказвала так, быццам іхняя супольная праца ў Камітэце, сустрэчы, гутаркі былі зусім-зусім нядоўна, – Зоська Верас адрознівалася надзвычай учэгістай памяццю.

У Менску Л. Сівіцкая пісала вершы, імпрэсіі ў тады-ж пачала карыстацца псэўданімам “Зоська Верас”. Неяк, наведаўшы яе, пісьменьнік Яраслаў Пархута запытаўся пра гісторыю псэўданіму. “Зайшла я раз у рэдакцыю “Вольнай Беларусі”, – распавяла Зоська Верас. – Там сядзеў Зымітрок Бядуля, быў і Язэп Лёсік, рэдактар. Пагаварыўшы аб сім, аб tym, я спыталася ў Бядуля, чым ён цяпер займаецца, што піша? “Усё шліфую “Плач у гарах”. Я зъдзівілася: “Яшчэ? Я не раўняю сябе ні з Вамі, ні наогул зь пісьменьнікамі, але я-б так не патрапіла. У мяне так: напішацца адразу – добра. Не – у кошык”. “Ну, – кажа Бядуля, – як гэта можна адразу што-небудзь напісаць без паправак?” Лёсік слухаў, слухаў ды кажа: “А вы заместа гаварыць, бярыце паперу ды садзіцесься пісаць. Няхай кожны сваю рацыю дакажа!” Я думала нядоўга. Можа гэта туга па сваёй Горадзеншчыне, па школьніх гадах над Нёманам навеяла мне тэму, але я хуценька, не адрываючыся ад паперы, напісала “Нёман” і стала складаць верш: “Праз акопы і рады штыхой...” Лёсік стаяў за мной і чытаў. Калі я скончыла, кажа: “Падпішыце”. “Навошта?” Пойдзе ў “Вольную Беларусь”. Я падпісала “Зоська Верас”. Першы раз ужыла гэты псэўданім. Зоська – маё другое імя, верас – расыліна, якую я вельмі люблю. Якраз нядоўга перад гэтым Лёня Лявіцкі, сын Ядвігіна Ш., прывёз мне з Карнілаўкі рана зацьвіўшы верас. Гэтая падзея была хіба аздінай мілай хвілінай перажытай мною перад *ад'ездам*.

У Менску Людвіка Сівіцкая напісала шмат якія свае

адводзіў гасьцей (знейшыці дарогу ў “Лясную хатку” было ня так проста), памагаў у падборы матар’ялаў.

У 1982 г., за 4 месяцы да свайго 90-годзьдзя, Зоська Верас была прынятая ў Саюз Пісьменьнікаў СССР. У прывітальнym адрасе СП адзначаліся ейная незвычайная грамадзкая актыўнасць напрацягу ўсяго жыцця ў вялікай заслуга для беларускага атраджэнскага руху. Паэт Сяргей Панізьнік, каторы прысутнічаў на юбілеі і яко му было даручана перадаць старэйшай беларускай пісьменьніцы прывітальны адрас СП, пазней пісаў: “...у апошня гады пра пісьменьніцу Зоську Верас... мы даведваемся ўсё больш і больш”. І далей ён адзначае “яе нястомную і бескарысную дапамогу ўсім тым, хто вывучае нашу літаратуру, культуру”, “унікальны архіў” і “выключочную памяць”. Можа здацца дзіўным, што СП “адкрыў” для сябе Зоську Верас толькі ў год ейнага 90-годзьдзя. Так і хочацца запытацца словамі Я. Купалы: “А што-ж дагэтуль вы рабілі? А дзе-ж дагэтуль вы былі?” Адказам на гэтае пытаньне зъяўляецца ў нейкай меры пералік у прывітальнym адрасе тых нашых літаратарадаў, паэтаў і грамадзкіх дзеячоў, зь якімі на ніве атраджэння поплеч працавала З. Верас: многія зь іх былі ў забыцці ў адносна нядоўна зноў сталіся вядомымі, аднак толькі з умоваю, каб быў забыты спатканы імі лёс і “былое іх

З паэткай Данутай Бічэль-Загнеставай.
1982 г.

М. Купава, В. Целеш, А. Цыркуноў, вучоныя-літаратуразнаўцы А. Мальдзіс, Я. Саламевіч, Г. Кісялёў, В. Скалабан ды інш. Зоська Верас атрымоўвала шмат лістоў, за год зьбіралася іх 600-700, амаль два лісты на дзень. І на ўсе лісты яна адказвала вельмі акуратна. Калі прыпамінала яшчэ нешта, што не напісана, пісала ліст наўздангон.

Сваіх наведнікаў яна сустракала ветліва. Улетку гутарку вяла каля стала пад сасной, увесені і ўзімку ў сваім пакойчыку, дзе ё пераходзівала свае каштоўныя архівы. Гасьцей уражвалі ейныя маладыя вочы (дыў чытала яна без акуляраў), цёмныя валасы без адзінага сівога валаска, ейнае ўменне гаварыць і, асабліва, фэнамэнальная памяць.

Зоська Верас цікавілася сучаснай беларускай літаратурай, ейная бібліятэка ўсё папаўнялася новымі кніжкамі з дэзыкацыяй аг аўтараў. Яна адразу рэагавала на ўсякую фальш, няпраўду. Калі, напрыклад, нехта напісаў, як яна патаемна выносіла з Лукішскага вастрого вершы М. Машары, дык неадкладна напісала артыкул “Як выдаваліся “Малюнкі” М. Машары”, дзе распавяла праўдзівую гісторыю выданья гэтай кніжачкі.

У 70-80 гг. Зоська Верас, нягледзячы на свой век ды ўсялякія балячкі, шмат пісала. Апрача лістоў, каторыя займалі нямала часу, пісала ўспаміны, фрагменты якіх друкаваліся ў розных часопісах і газетах Беларусі. Сярод іх “Гродзенскі гуртак беларускай моладзі” (“Маладосьць”), “У гасьцях у Леўчыка і Г. Леўчык” (“Ніва”), “Старая Гродна” (зборнік “Край мой Нёман”).

Пачалі прыходзіць лісты ё аг старых сяброў і знаёмых яшчэ з горадзенскіх і менскіх часоў: аг Ванды Лявіцкай-Лёсік, аг Паўліны Мядзёлкі, аг Баляслава Грабінскага з далёкай Амэрыкі, колішняга сябра ГГБМ, аг Вітаўта Тумаша. Пісалі ё зусім незнаёмыя людзі.

Першым памочнікам (фактычна, сакратаром) Зоські Верас быў ейны зяць Лявон Луцкевіч. Ён перадрукуюваў для яе рукапісы, перафатаграфоўваў старыя здымкі, прыводзіў і

імпрэсіі: “Толькі сум”, “Думкі” ды інш., – яны часткова зъмешчаныя ў “Хрестаматый” І. Дварчаніна. М. Багдановіч тым часам выехаў у Ялту. Развітваўся зь ім у “Беларускай хатцы”. Ён казаў, што на вакзале, пры чужых людзяx, яму будзе трудна развітвацца зь сябрамі. І тады Эмілія Сівіцкая абняла Максіма, пацалаваўшы яго ў галаву, а ён сказаў: “Я хацеў-бы паньне Любвіцы шмат што сказаць, але я не могу голасна гаварыць, а яна грэнна чуе. Я ёй напішу...” Але так і не напісаў, альбо чужыя людзі проста ня выслалі ёй ягоны ліст.

У 1917 г. Любвіка Сівіцкая прыймала ўдзел ва Ўсебеларускім з'езьдзе рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэлегатаў, была ягоным сакратаром. Была пасля ёй сыгнатарам абвешчання незалежнай Беларусі. У другой палавіне 1918 г. яна з маці вярнулася ў родную Сакольшчыну. У Менску застаўся вельмі гарагі ёй чалавек Фабіян Шантыр, юрист, публіцыст, камісар па спраўах нацыянальнасці ў першым беларускім урадзе Жылуновіча. Яна яго больш не пабачыла: Ф. Шантыра ў 1920 г. расстралілі бальшавікі. А ў 1919 г. у Любвікі ў Фабіяна нарадзіўся сын Антон, каторы так і ня ведаў свайго бацькі.

Людвіка Сівіцкая з сынам жыла ў фальварку свайго дзеда Любвіка Садоўскага, пама-

Людвік Садоўскі, дзед Людвікі Сівіцкай.
1906 г.

гала яму ў гаспадарцы. Пісала вершы, прысьвечаныя найчасьцей малому сыночку. У 1922 г. Людвікін дзед памёр. Альхойнікі давялося прадаць, а Людвіка з маці й сынам пераехала ў Вільню. Аднак Альхойнікі яна ўспамінала праз усё сваё жыцьцё: дом і сад, ліпавыя прысады, сажалку, у якой перад прыходам немцаў (падчас Першай сусветнай) утапілі ўвесы медны посуд, каб зьберагчы яго. У Вільні Людвіка пачала працаваць адміністратаркай у рэдакцыі грамадаўскіх газетаў. Рэдакцыя месцілася тады на Віленскай, 12. Тут яна зноў спаткалася з А. Луцкевічам, пазнаёмілася з Б. Тарашкевічам ды інш. беларускімі дзеячамі. Працууючы ў рэдакцыі, Людвіка Сівіцкая апекавалася таксама палітычнымі вязьнямі, насіла ім харчовыя перадачы, дамагалася ў пракуратуры дазволу на перадачу кніжак, паштовай паперы. У вастровере на Лукішках тады сядзела нямала беларусаў, сярод іх Міхась Машара, Антон Войцік ды інш. Вязні пісалі Людвіцы з вастрогу, а яна пісала іхным родным на вёску. М. Машара прысылаў ёй свае вершы, яшчэ слабенькія, прымітыўныя. З гэтых вершаў Л. Сівіцкая адабрала лепшыя й выдала сваім коштам маленскую кніжыцу “Малюнкі”. Каштавала гэтае выданье нядорага, бо наборшчыкі й сам уласнік друкарні Левін гроши за друк не ўзялі – каштавала толькі папера. Калі Машара выйшаў на свабоду, дык меў некалькі злотых на пачатак свайго жыцьця.

У 1926 г. Людвіка пабралася шлюбам з Антонам Войцікам, каторы працаў “зіцрэдактарам” у беларускіх газетах, за што не аднаго разу апінаўся на Лукішках. За гроши атрыманыя ад продажу Альхойнікаў купілі дамок і дзялянку зямлі ў Чыгуначнай Калёні (цяпер Павільнюс).

Працууючы ў грамадаўскіх газетах, Зоська Верас друкаўала свае раней напісаныя творы ў беларускіх часопісах: у студэнцкім часопісе “Наш шлях” і “Студэнцкая думка”, у часопісе “Родныя гоні”. Гэта былі імпрэсіі-абразкі “Сум”, “Ночы”, “Вечер выў”, “Мысьлі”, “Шкада”, “Рыбкі”, “Прыыйдзі Хрыстос” ды інш. У зборніку выбранага Зоські Верас “Ка-

За рабочым столом. 1978 г.

Каля „Лясной хатцы“ (зьлева направа): Л. Луцкевіч, М. Пяткевіч, Пяткевіч, А. Ляшковіч, С. Ліпень, Г. Каҳаноўскі, С. Панізьнік. 1982 г.

жэньня нацыянальной съядомасьці яна не шкадавала ні сілаў, ні часу.

Людзі, як пілігрымы да съятога мейсца, ішлі ў ейную “Лясную хатку”. Кастусь Цывірка запісаў у сыштку: “Убачыў, падышоўшы, Ваш дамок і дымок з коміна, зьняў шапку ў пакланіця, як некалі беларусы здымалі шапкі, калі праходзілі паўз Божага дому”. У “Лясной хатцы” бывалі пісьменнікі У. Караткевіч, Я. Пархута, Р. Барадулін, Л. Геніюш, Д. Бічэль-Загнетава, А. Бачыла, мастакі А. Марацкін, В. Маркавец, Я. Кулік,

З паэтам С. Новікам-Пяюном. 1978 г.

18

Фрагмент рукопису Зоські Верас

ласкі” (1985 г.) у звароце да чытача Ніл Гілевіч пісаў: “Лірычныя абрэзкі аўтаркі – гэта своеасаблівыя вершы ў прозе, у якіх тонка перададзены не толькі настроі, але й разумы, якія вымагаюць чытання ўважлівага, засяроджанага, – тады ў іх адкрыеца глыбіня ўзаемадачыненняў са светам чалавека духоўна багатага, інтэлігентнага...” Усе гэтыя разважаныні над людzkімі пачуццямі, лёсам вельмі эмацыянальныя, вобразныя. Пэсымістычны настрой большасці зь іх навеяны Першай сусветнай вайной ды рэвалюцыяй 17-га году. Але ў некаторых (“Нёману”) прабываеца надзея на лепшае.

У гэтым часе З. Верас выступала са сваімі творамі на літаратурных вечарах, якія ладзіліся ў Вільні ці-то ТБШ, ці-то Студэнцкім Саюзам. Адзін такі вечар адбыўся 12 траўня 1927 г. і пра яго ёсьць зацемка ў Хроніцы часопісу “Родныя гоні”: “21 мая у Вільні у Народным Доме ТБШ быў вечар аўтараў. На вечары выступілі: Натальля Арсеньева, Зоська Верас, Міхась Васілёк, А. Бартуль, Салагуб і іншыя. Вечар зрабіў вельмі добрае ўражаныне. Публікі было мноства”.

Пасля разгрому Грамады, калі ўсе грамадаўскія газеты былі закрытыя, Людвіка Войцік пачала выдаваць часопіс для дзяцей “Заранка”. Выдавала яго напрацягу 3 гадоў, гастаючы спачатку ў Пасольскага клубу дапамогу 30 злотых. Потым і ў гэтых грошах было адмоўлена. У “Заранцы” без гонару супрацоўнічалі М. Машара, М. Васілёк, С. Новік-Пляюн (псэўданім “малады дзядок”), Л. Бярозка (А. Смаршчок), Хв. Ільяшэвіч ды інш. Але найбольыш пісалі для “Заранкі” сама Зоська Верас ды ейны муж А. Войцік. Апавяданыні, якія З. Верас пісала для “Заранкі” ў “Пralесак”, прысьвежаныя выхаваўчай мэце, яны вучаць любіць і шанаваць прыроду, даюць у цікавай, гаступнай для дзяцей форме шмат інфармацыі, заахвочваюць апекаваца звязкамі ў птушкамі, берагачы расыліны, захоўваць традыцыі. Дастатковая назваць такія апавяданыні, як “Птушыная ёлка”, “Боцкі з крапівы ў шапка з васількоў”, “Чырвоныя яечкі” ды інш. Яшчэ для “Заранкі”, а пасля ў “Пralесак”, пісьменніца пісала навукова-

пісьме на ўмія расейскага міністра асьветы пісаў пра неабходнасць даць беларускаму народу адукацыю “с учётом нацыянальнай самобытности здешніх людей”. Праўнучка захавала дыплём аб выбраныні дасьледчыка беларускіх старожытнасцяў і пэдагога І. Кулакоўскага сябрам Навуковага таварыства ў Даніі. Ён меў гонар таксама быць сябрам Навуковых таварыстваў у Вільні, Варшаве, Пецярбурзе.

Вучні з Гудзевічаў прасілі памагчы стварыць у школьнім музэі куток лекарскіх зёлак. Аднак найчасцей у сшытках з пытанынямі паўтараюцца просьбы расказаць пра М. Багдановіча. Зоська Верас заставалася ўжо адзіным чалавекам, каторы асабіста ведаў паэта. Пыталіся пра З. Бядулю, Ядвігіну Ш., Г. Леўчыку, – пытаныняў было безыліч. І Зоська Верас падрабязна адказвала, паказваючы архіўныя матар’ялы, аргіналы лістоў І. Луцкевіча, А. Уласава, В. Ластоўскага, Ф. Шантыра, пажоўклыя, яшчэ дарэвалюцыйныя выданыні кніжак, кніжкі міжваеннага часу, часопісы, фатаграфіі. Дзеля пашырэння ведаў пра беларускі агаджэнскі рух, дзеля абуд-

З унукам Яраславам. 1976 г.

Неяк у гутарцы з А. Лісам Зоська Верас сказала, што ён абудзіў яе зь летаргічнага сну. І, сапраўды, гарод, гаспадарка, унук, – усе гэтыя заняткі не маглі задаволіць чалавека, які шмат ведаў, захоўваў у памяці весткі пра выдатных беларускіх дзеячоў і прывык доўгія гады займацца інтэлектуальнай працай. Са зъяўленнем А. Ліса, а пасля ў іншых беларускіх літаратуразнаўцаў, пісьменьнікаў і, асабліва, моладзі, якая ахвотна наведавала “Лясную хатку” (так празвалі на веднікі дамок Зоські Верас у Ніжніх Панарах), – жыцьцё Зоські Верас перамянілася. У “Лясную хатку” шнуром пацягнулася госьці: школьнікі, студэнты, пісьменьнікі, вучоныя, мастакі, – усе, каму была дарагая беларуская мова, літаратура, гісторыя. “А ў дзіверы – госьці, госьці, госьці – Навіны, клопаты, лісты. Са сталасці і маладосці, Зь віроў, дзе згінулі плыты”, – пісаў у вершы, прысьвеченым пісьменьніцы, Р. Барадулін. Зоська Верас дрэнна чула, і таму госьці на паперы пісалі ёй свае пытаньні, праблемы. Сышткі з такімі пытаньнямі съведчачь, з аднаго боку, пра зацікаўленыне беларушчынаю гасцей, з другога – пра незвычайную дасьведчанасць і фэнамэнальную памяць Зоські Верас, которая захавала шмат імёнаў, фактаў, рысаў людзей, падзеяў, датаў з бурлівага беларускага жыцьця першай паловы XX ст. Расказвала Зоська Верас свабодна, вобразна, з шматлікімі дэталямі.

Ігнат Кулакоўскі (1800–1870).

Тады-ж і пачалі пісаць пра яе, шукаць парады. Напрыклад, У. Каракевіч цікавіўся “Батанічным слоўнікам” – назовы расылінаў былі яму патрэбныя да ягоных твораў. Гісторык Г. Каханоўскі зацікаўіўся постацьцю працэзда Людвікі Сівіцкай Іgnата Кулакоўскага, каторы яшчэ ў 1834 г. у

папулярныя артыкулы на тэму прыроды. У гэтых часопісах друкаваліся ў ейныя вершы для дзяцей – радасныя, поўныя глыбокага пачуцця да дзяцей і прыроды, а таксама пераклады польскіх паэтаў М. Канапніцкай і А. Асныка. Заранка карысталася посьпехам сярод вясковых дзяцей, каторыя прысыпалі свае апавяданні, лісты. Аднак грошай не хапала, і “Заранка” перастала выхадзіць. Дзякуючы кс. Гадлеўскуму, пачалі быті тады выдаваць часопіс для дзяцей “Празлескі” – і ён выдаваўся нядоўга.

У тым часе Л. Сівіцкая-Войцік арганізавала ў Вільні пчаларскае таварыства “Пчала” і пачала выдаваць часопіс “Беларуская борць”, у каторым збольшага друкаваліся розныя артыкулы пчалярам, агароднікам, парады для жанчынаў. “Пчала” навязала контакты з украінскімі ды польскімі пчалярамі, абмен матар’ямі, пчаларскім досьведам, ладзіла продаж мёду. У “Борці”, а раней у сельскагаспадарчым часопісе “Саха”, рэдактарка “Борці” друкавала свае артыкулы з галіны пчаларства ѹ агародніцтва, вяла пошту чытачоў, адказвала на іхныя пытаньні. У гэтых часопісах яна не карысталася псэўданімам “З. Верас”, а падпісвалася “Л. Войцікаў” або “Л. В.”

Яшчэ ў 1924 г. Л. Сівіцкая выдала невялікі “Беларуска-польска-расейска-лацінскі батанічны слоўнік”. Гэта быў першы такога напрамку беларускі слоўнічак. Тагачасная польская крытыка прыхільна паставілася да ягонага выдання, з'вярнуўшы ўвагу на тое, якія прыгожыя ды вобразныя беларускія назовы расылінаў. Цяпер слоўнічак Зоські Верас – бібліяграфічная рэдкасць, адзін асобнік, між іншым, знаходзіцца ў Нью Ёрскай нацыянальнай бібліятэцы. Вартасць працы Зоські Верас падкрэслівае ѿ тое, што, калі выдаваўся батанічны слоўнік Кісялёва, слоўнічак З. Верас цалкам у яго ўвайшоў.

У 1925 г. “Студэнцкая думка” зъмясьціла зацемку пад назвай “Патрэбная кніжка”, у якой чытаем:

“Аўтарка батанічнага слоўніка Зоська Верас апрацавала

кніжку пад назовам “Мядовыя расылінкі”. У кніжцы вялікшай за батанічны слоўнік ёсьць бел-польска-украінска-маскоўска-лацінскі слоўнік вылучна мядовых расылін. Далей ігуць дэталічныя апісаньні кожнае расыліны: выгляд яе, дзе расыце, як множыцца і г. г.

У канцы ёсьць агадзелы расылінаў: прамыслова-мядовыя, садова-мядовыя і г. г. Аўтарка, якая зь вялікай любасцю пасъвячаецца сваёй працы, зъяўляеца ў нас рэдкім чалавекам, які зь беларуска-навуковымі мэтамі займаецца батанікай. Пажадайма, каб бардзэй знайшліся выдаўцы на гэтую важную кніжку”.

На жаль, выдаўцы не знайшліся. Кніжка ня выйшла з друку й нават рукапіс ейны недзе загінуў. Беларускія дзеячы розных палітычных кірункаў не лічылі патрэбным ні выданье беларускага часопісу для дзеяцей, ні спэцыяльной літаратуры. Такія выданьні трymаліся на голым энтузіязьме выдаўцу і аўтараў.

Пачынаючы з 1926 г., З. Верас з “Кнігаром” Станіславам Станкевічам выдавалі штогод беларускі адрывунька каляндар, дзе сяляне маглі прачытаць гаспадарчыя парады, беларускія вершы, цікавыя весткі з розных галінаў жыцця, жарты. Дзякуючы тым каляндарам, роднае слова трапляла ў кожную сялянскую хату.

Апошняя перад II Сусьветнай вайной гады былі вельмі цяжкія для беларускага руху. Амаль усе арганізацыі былі зыліквідаваныя. Віленская Беларуская Гімназія сталася філіяй гімназіі польскай, страціла сваю самастойнасць. Работы не было. Л. і А. Войцікі працалі сваю хату ў Чыгуначнай калёніі ды купілі гектар зямлі ў Ніжніх Панараж – дзялянка была ў лесе. Тут Антон Войцік зь некалькімі рабочымі пабудаваў глінабітную хату, пасадзіў сад.

17 верасьня 1939 г. у Вільню ўвайшла Чырвоная Армія, пачаліся арышты. Сярод беларускіх дзеячоў былі арыштаваныя А. Луцкевіч, У. Самойла, В. Багдановіч, Ф. Ярэміч ды інш. Беларуское жыццё замерла. Пасьля перадачы

Вільні ў Віленскага краю буржуазнай Літве працавала толькі беларуская прагімназія, дырэкторам якой быў кс. Адам Станкевіч, а затым, ужо ў савецкай Літве, М. Анцукевіч. Падчас нямецкай акупацыі беларуское жыццё крыву ажыўлася: працавала поўная ВБГ, Беларускі нацыянальны камітэт, выдавалася газета. Аднак Любвіка ў Антон Войцікі праз уесь гэты пакручасты час аставаліся неяк у баку ад грамадзкай працы.

У 1945 г. беларуское жыццё ў Вільні нанова замёрла. Л. Войцік займалася садам, агародам, гадавала лекарскія расыліны. Яшчэ ў даваенны час яна разам з Вітаутам Тумашам, тады студэнтам мэдыцыны, апрацавала ў выдала цыкл лекцыяў аб зборы ў карыстаньні зёлкамі.

У 1948 г. раптоўна памёр А. Войцік. Пачаліся найгоршыя гады ў жыцці Л. Сівіцкай-Войцік – гады самоты, ізаляванасці ад людзей, тугі па сыне, які бяссынедна згінуў у 1945 г. У 1956 г. Антон Шантыр нечакана вярнуўся дамоў з сталіноўскіх лягероў: 10 гадоў ён быў пазбаўлены права ліставацца з маці.

У 1961 г. пачаўся новы пэрыяд у жыцці Зоські Верас. Яе “адкрыў” малады асъпірант зь Менску Арсень Ліс, які ў віленскіх архівах зъбіраў матар’ялы да сваёй дысэртацыі. 40 гадоў пазней, у 2001 г., А. Ліс расказаў, а пасьля ён напісаў, што яго падштурхнула на пошуку Зоські Верас. У № 12 часопісу “Кантакты і дыялогі” за 2001 г. была надрукаваная ягоная нататка “Колькі згадак пра віленчукоў”, ззе А. Ліс піша: “Пасьля работы ў агадзеле рукапісаў і бібліятэцы АН Літвы, вечарам, я нярэдка падаваўся па знаёмых адрасах. Можа найболей учащаў у лясынічоўку на Панаражах, дзе жыла Зоська Верас, паглечніца М. Багдановіча, А. Смоліча, У. Галубка, А. Уласава, З. Бядулі. У свядомасці жыла асабістая ўздзячнасць даўгалетнія працаўніцы на беларускай культурна-грамадскай ніве. Маё дзяяціства, скупое на кніжку, у свой час акрасіў выдаваны ёю ў канцы 20-х, пачатку 30-х гадоў у Вільні часопіс для дзеяцей “Заранка”. Быў гэта родны, арганічны свет, створаны пісьменніцай і журналісткай Зоськай Верас і супрацоўнікамі яе выданья”.